

Esorok szerzője húsz évvel ezelőtt tett közzé egy – talán szociológiaiainak is tekinthető – elemzést a jogászképzés társadalmi funkcióiról: mi módon és mi célból képezik (képezzük) a jogászokat a társadalom számára.¹ Az alapgondolat akkor az volt, hogy a jogászképzés ahhoz az elváráshoz igazodik, amit az általában vett társadalom, szűkebben pedig annak gazdasági-politikai rendszere a joggal mint társadalmi intézményrendszerrel szemben támaszt. Amilyen a társadalom, olyan a joga, és amilyen a jog, olyan a jogászképzés. E megfelelés exponálására összehasonlító eljárással éltem, és az akkori helyzetet az 50 évvel az előtti állapotokkal vettem egybe.

Módszertanilag egyszerű a feladat: a '30-as és '80-as évek elejének adatsorai mellé oda kell illeszteni a 2000-es évek elejének megfelelő adatait, és ezek egybevetésével megállapítani, hogy valamiféle „eredeti állapot” helyreállításának vagyunk-e tanúi (megengedve persze azt a csöppet sem kis különbséget, amely az 1930-as és a 2000-es évek Magyarországá között mutatkozik).

Ezen a ponton érheti a kutatót az első meglepetés, és a fájdalmas tapasztalatnak e helyen is hangot kívánok adni. Nem sikerült ugyanis egy mozdulattal kiemelni a mai megfelelő adatokat, pedig semmilyen különleges forrásra nem támaszkodtam (nem is támaszkodhattam) annak idején: népszámlálási adatokra, statisztikai évkönyvekre és egy szakmaspecifikus elemzésre.² A 2001-es népszámlálás azonban a lakosság szakképzettség, s kellően árnyalt foglalkozás szerinti összetételére kérdést sem tett fel, tehát adatot sem kínál.³ Nem lehet megállapítani, hogy hány jogvégzett él, és hány jogász, milyen foglalkozásokban dolgozik Magyarországon, mert ezek beolvadnak más, átfogóbb kategóriákba. Az 1930-as évek idézett évkönyvei még teljes foglalkoztatási, igazságszolgáltatási, oktatási stb. statisztikákat kínáltak, el egészen pl. a hallgatók szemeszterenkénti vizsgáig, családi hátteréig, vallásáig – ma, ha szerencsénk van, szakstatisztikákban kell ugyanezeket megkeresni, és további szerencsével megtalálni. De még ilyenekben is előfordul, hogy alapvető adatok hiányoz-

JOGI OKTATÁS AZ 1990-ES ÉVEK MAGYARORSZÁGÁN ÉS ÁLLÁSFOGLALÁSOK A BOLOGNAI EGYEZMÉNYRŐL

Szabó Miklós:

A jogászképzés társadalmi funkciójáról – húsz év múlva*

nak.⁴ Nehéz elképzelni, miként lesz lehetséges megbízható képet alkotni viszonyainkról és megalapozott tervet formálni cselekvéseink számára – úgy tűnik, hogy a statisztika maga egyre kevésbé teljesíti társadalmi funkcióját. A jelen írásra nézve mindennek az a sajnálatos következménye, hogy több esetben becsült vagy hozzávetőleges adatokra kénytelen támaszkodni, és emiatt a nyersség állapotában maradt. Remélem, hogy később elvégezhető lesz a kívánatos pontosítás, és az írás egy kiérleltebb változatának közzététele.

JOGÁSZSÁG

Érdeemes képet alkotni az iskolázottság általános társadalmi szerepéről, majd a jogászképzés azon belül elfoglalt helyéről:

Felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma

	1930	1960	1980	1990	2001
Felsőfokú végz.	86.885	167.400	484.846	667.050	943.036
Ebből nő	8.434	39.200	193.813	301.550	470.384

Nem meglepő, hogy a felsőfokú végzettségűek folyamatosan egyre nagyobb arányt tesznek ki, ma már a lakosság közel 10%-át. A növekedés egyenletes üteméből következtethetően nem aktuálpolitikai akarat, de még csak nem is a rendszerváltás áll a háttérben, hanem egy erőteljes modernizációs folyamat. Ugyanerre utal az is, hogy a felsőfokú végzettségűeken belül a nők lassan eléri demográfiai arányukat (a hallgatók belső megoszlásából, ahol hosszú ideje kb. 60%-ot tesznek ki, az látszik, hogy azt meg is fogják haladni). Ez az emancipáció előrehaladottságát bizonyítja, még ha a végzettségen belüli finomabb elemzés módosíthatná is a képet.

Más dinamikát mutat a jogvégzettek számának ala-

kulása. Mintha ezt a dinamikát jobban (és a politikával való szerves kapcsolata miatt érthetőbben) befolyásolnák a rendszerváltozások. Azzal együtt, hogy a jogvégzetteknek a felsőfokú végzettségűeken belüli aránya folyamatosan csökken, a csökkenés dinamikája a rendszerváltások alkalmával megtörik. Az első szakasz a háború előtti időszak, amit a jogvégzettek 1930. évi 31,2%-os részesedése jellemez; ez az az időszak, amikor Magyarország „a jogászok országa” volt. A második szakasz a háború utáni, „két rendszerváltás közötti” időszak, amit a jogászat hanyatlása jellemez. Végül a harmadik szakaszt az 1989/90-es rendszerváltás nyitotta meg:

Jogtudományi és igazgatási felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma

	1930	1960	1980	1990	2001
Jogvégzett	27.068	26.555	31.463	35.700	49.050
Ebből nő	79	960	6.444	11.600	19.610

A háború előtt két okból volt magas a jogvégzettek száma: az egyik az az előírás, amely a közigazgatás érdemi ügyintézői (ún. fogalmazói) szakán megkívánta a jogvégzettséget, s ez nagy szakembertömeget vett fel;⁵ a másik a jogászképzés „általános humán értelmiségképző” funkciója volt. A második szakasz a képzés tömegében enyhe, egyenletes növekedést mutat (eltekintve az 1941 és 1959 közötti időszakról, amely a legmélyebb pontján mintegy 5.000 fős csökkenést hozott), azonban gyökeresen megváltozott kontextusban. Viharos gyorsasággal fejlődött ugyanis a felsőfokú végzettségük összisége, amelyen belül ugyanaz a volumen már csak 5–6%-os részesedést biztosított a jogászoknak. Végül a harmadik szakasz a rendszerváltás után mutatja a változás és változatlan újabb dialektikáját. Ebben változatlan marad a jogvégzettek részesedése (2001-ben 5,2%), azonban egy drámaian (mintegy 37,5%-kal) megnőtt volumen révén – egy ugyanígy felduzzadt felsőfokú végzettségű népesség kontextusában.

Az aktív jogvégzettek foglalkozási ágak szerinti megoszlása is beszédes:

A jogvégzettek közül az igazságszolgáltatási pályán dolgozók

	1930	1980	2001
Bíró	1.511	1.522	2.512
Közjegyző	191	158	313
Ügyész	183	1.000	1.226
Ügyvéd	6.208	1.714	7.438
ÖSSZESEN	8.093	4.544	11.489

A klasszikus igazságszolgáltatás szerkezete és aránya mélyen gyökerezik abban a lassan változó jogi kultúrában, amely a jogcsaládok formálódását is alakítja. A jogász hivatások a kontinentális Európában megszokott belső eloszlását mutatják a számsorok, a történelem rajtuk hagyott lenyomatával. A kép azóta módosult. A *bírák* száma – visszazárkózva ahhoz a trendhez, amely a társadalmi reprodukciót egyre bonyolultabbá teszi – megugrott, hogy e komplexitás kezelésének jogi eszközeit működtetni tudja. A *közjegyzők* – mint alapvetően lakossági szolgáltatók – viszonylag konstans jogi szolgáltatást kínálnak konstans lélekszámnak; nem meglepő, hogy számuk rendszer-függetlenül hasonló nagyságrendben marad. Az *ügyészség* nem hullott vissza a tiszta vádhatósági funkcióba, és az ahhoz szükséges létszáma. Úgy tűnik, az új állam – amely immár nem ideológiai-politikai okokból, hanem a jóléti állam intézményrendszerét működtetendő nem kevésbé, bár máshogy *beavatkozó állam* – a szocializmushoz hasonló volumenben tart igényt erre a központból közvetlenül vezérelhető, kezes, fegyelmezett kis eszközre. Az *ügyvédek* szá-

mának mozgása mutatja a legnagyobb kilengést,⁶ mintegy a jogász szakma „pufferét” képezve. E legkevésbé szervezeti keretek között működő, leghabzóbban úszó szakma tud – és kénytelen – legközvetlenebbül alkalmazkodni a társadalmi körülmények változásához. Természetes, hogy visszaállt a háború előtti szintre (sőt, kicsivel a fölé), és készen áll, hogy akár a foglalkoztatási, akár a túlképzési problémák előidézte feszültségeket kezelje népes jogászcsoportok büjtésére révén.⁷ Nehezen kontrollálható kör, melynek szélei összeérnek a szürke és fekete gazdasággal is.

Az irányítás és igazgatás területén dolgozó jogászok száma

	1930	1980	2001
Igazgatás összesen	4.000	3.707	4.500

Ha az ügyvédséget a szakma pufferjének neveztük, a gazdaság a jogászok számára már idegen terep, ahol tevékenységük elsődlegesen nem jogi jellegű. Akár személyes motívumoktól, akár külső kényszertől hajtva lehet ezt a pályát választani; de fordított is lehet az út: a gazdaság szereplője is juthat arra a gondolatra, hogy a jogi tanulmányok alkalmas felkészülést jelentenek. Nagy tömegben azonban már pályaelhagyásra vagy a pályáról kiszorulásra, azaz kényszervállalkozásra kell gyanakodnunk. Napjainkban ez utóbbi lehet a helyzet, mégpedig két okból sodródhat valaki a gazdaság pályájára. Az egyik a tényleges pénzkereset kényszere a jogi jellegű munka kilátástalansága okán; a másik pedig olyan szabadúszó életmód, aminek keretét egy gazdasági társasági forma adja, tartalmaként azonban a jogi szaktudás értékesítése szolgál (pl. szakértőként, szaktanácsadóként).

A gazdaság szférájában nem jogi munkakörben dolgozó jogászok száma

	1930	1980	2001
Gazdaságban műk.	3.000	4.269	12.000

Hasonló jellege folytán ide sorolhatók a „társadalomtudomány, oktatás, kutatás, kultúra, sajtó, egyházak stb. területén dolgozó jogászok” is. Számuk 1980-ban 2.248 volt,⁸ 1930-ból és jelenleg nincsenek adataink. Az itt jelölt „humán” felvevő szféra korlátossága folytán nem alkalmas arra, hogy tömegesen „menekülési útvonalként” szolgáljon, bár a szféra keretei mára kitágultak. Az oktatás, sajtó, kultúra, egyházak tevékenysége és szervezete a rendszerváltás után a korábbinál kiterjedtebb, ezért nyilván több jogásznak is helyet ad. Talán nem tévedünk nagyot, ha megkétszerezve az 1980-ast, 5.000 főre becsüljük a számukat. A fenti, esetenként durva megközelítés után a foglalkoztatási változásokat a következőként foglalhatjuk össze:

Az aktív, jogtudományi vagy igazgatási felsőfokú végzettséggel rendelkezők foglalkozás szerinti megoszlása kerekítve

	1930	1980	2001
Igazságszolgáltatás	8.000	5.000	11.489
Igazgatás-irányítás	4.000	3.700	4.500
Jogtanácsos	2.000	4.200	2.300
Gazdaságban nem jogász	3.000	4.300	12.000
Humán szféra	2.000	2.200	5.000
Összesen	19.000	19.400	35.289

Az elmúlt 20 év jelentős átrendeződéseket hozott. Először is az ügyvédség szerepköre nem korlátozódik immár arra, hogy az igazságszolgáltatás egyik szereplőjeként elősegítse a jogalkalmazás állami funkciójának teljesítését. Ha tevékenységének középpontjában változatlanul ez is áll, e tevékenység nagy részét az igazságszolgáltatáson kívüli működés köti le: a súlypont átkerült a magánszféra, illetve a gazdaság területére. Másodsor pedig becslésünk szerint négyszeresére nőtt meg a gazdaság szférájában nem jogászként megélhetést keresők száma. E két tétel – azzal együtt, hogy az alapvetően a lakosság számához igazodó igazságszolgáltatás volumene nem nőtt ilyen jelentősen – összességében azt eredményezte, hogy a piachoz képest a hivatal visszaszorult a jogász karrier-lehetőségek horizont-

ján. A következő kérdésünk az, hogy a jogászképzés miként igazodik a jogászság társadalmi helyzetének változásához.

JOGÁSZKÉPZÉS

Sokan (köztük kormányzati szereplők is) „a jogászok országáról” beszélnek megint – a ban az értelemben, hogy jogász túlképzés van.

A jogászképzés változásaiban ugyanazokat a szakaszokat és folyamatokat láthatjuk, mint amit a jogvégzetek arányának alakulása kapcsán érzékeltünk. Ebben persze nincs semmi csoda: a jogvégzetek a jogászképzésből lesznek, és ha nő a számuk, nőnie kellett a képzésnek is:

Egyetemi és főiskolai hallgatók száma

	1930/31	1960/61	1980/81	1990/91	2000/01	2003/04
Összesen	16.932	40.230	101.166	102.387	298.504	401.189
Joghallgató	4.487	3.724	4.629	4.738	17.457	18.372
Arány (%)	26,5	9,3	4,6	4,6	5,8	4,6

A joghallgatók háború előtti dominanciáját a szocialista rendszerváltás megtörte, hogy az 1980-as évekre érje el ismét a háború előtti volumenét, illetve a máig is jellemző (5–6% körüli) részesedését a felsőoktatáson belül. Ha igaz is, hogy ezóta – a máig tartó szakaszban – a volumen gyökeresen megváltozott (a négyszeresére nőtt), pontosan ugyanilyen mértékben nőtt meg a felsőoktatás egészének volumene. Nem dolgozunk, hogy más képzési területek beiskolázási számának indokoltságáról véleményt nyilvánítsunk, azonban a számok tükrében azt határozottan le kell szögeznünk: *jogász túlképzésről* nincs értelme beszélni, hanem csak *túlképzésről* általában. A számok alakulása sokkal konzekvensebb annál, mint hogy divathullámokra, népszerűsítő vagy (ma inkább) „népszerűtlenítő” kampányokra volna visszavezethető. A gazdasági világválság, a világháború és az '50-es évek okozta hullámvölgy után az '50-es évek végétől kez-

dett ismét felfelé kúszni a pálya és a szak „tetszésindexe”, hogy a '70-es évekre beálljon a tartós háromszoros-ötszörös túljelentkezési szintre (amely mérőszám a jelenlegi elvileg korlátlan jelentkezési lehetőség mellett elvesztette reális jelző funkcióját – bár ugyan-ezen sávon belül maradt).⁹

Kézenfekvő a második (rendszerváltás utáni) szakasz értelmezése: a tőkés piacgazdaságra és a parlamentáris demokráciára való vissza/áttérés nominálisan is nagyobb számban igényli a jogászokat – számuk növekedése tehát önmagában, a felsőoktatás ösztömegeinek növekedése nélkül is indokolt (ha valami megkérdőjelezhető tehát, az éppen nem a jogászképzés felfutása). A mennyiségi növekedést most is kíséri társadalmi-gazdasági (vissza)változás: a társadalmi tulajdonon alapuló tervezett gazdaság helyét ismét a magántulajdonon alapuló piacgazdaság vette át.

Helyezzük el a jogászképzést az oktatás egészében:

Összes tanuló/hallgató száma¹⁰

	1930/31	1960/61	1980/81	1990/91	2000/01	2003/04
Általános iskola	1.121.428	1.495.203	1.213.404	1.177.612	960.790	912.959
Középfiskola	107.745	241.036	333.570	360.034	509.500	531.391
Felsőoktatás	16.932	40.230	101.166	102.387	298.504	401.189
Jogászképzés	4.487	3.724	4.629	4.738	17.457	18.372

A táblázatból két folyamat rajzolódik ki világosan és következetesen. Az egyik az, hogy az alsóbb iskolásoknak egyre nagyobb hányada kerül beiskolázásra magasabb szintű iskolába; a másik pedig az, hogy – a generációk előrehaladásának megfelelő időbeni eltolódással, amit tovább nyújt a beiskolázási arány növekedése és a generációk létszámának csökkenése – az általános iskolai beiskolázás elér egy csúcspontot, ameddig folyama-

tosan nő, onnan pedig folyamatosan csökken; a magasabb szintű képzések azonban ezt a csúcspontot még nem érték el.¹¹

A növekedés azonban nem tartható tovább: várakozásunk szerint lassan megindul a beiskolázás csökkenése. E folyamat elkerülhetetlensége azonnal nyilvánvaló, ha az adott évben beiskolázott első évfolyamosok számát vetjük egybe:

Kezdő évfolyamos tanulók/hallgatók száma

	1960/61	1980/81	1990/91	2000/01	2003/04
Általános iskola	235.382	177.397	130.026	122.580	108.469
Gimn. + Szakköz.	89.441	83.115	95.888	100.868	107.949
Felsőoktatás	8.927	29.324	32.067	101.417	144.998

A számok nem egyszerűen az adott évi generációból beiskolázottak körét mutatják – s különösen nem a felsőoktatás körében: nem is végeznek annyian a középiskolában, ahányat (4 év múlva) felvesznek. A magyarázat a levelező oktatásban rejlik, amely több generációból me-

rít egy-két évtized múlva a jelenlegi felsőoktatási volumen mintegy felével-harmadával lehet csak számolni.¹²

A tanulók/hallgatók számának alakulásával érdekes egybevetni a tanári/oktatói létszám alakulását, megvizsgálva, hogy mennyire mozognak együtt:

Oktatók száma¹³

	1930/31	1960/61	1980/81	1990/91	2000/01	2003/04
Általános iskola	19.299	58.672	80.701	96.791	89.750	89.784
Gimn. + Szakk.	7.440	8.778	15.460	22.902	34.500	38.479
Felsőoktatás	1.058	5.017	13.890	17.302	22.873	23.288
Jogászképzés	82	202	232	395	779	563

Az adatsorok azt mutatják, hogy a tanári/oktatói létszám egyféle változást nem nagyon ismer: a csökkenést. Az általános iskolások összes létszáma és az újonnan beiskolázottak létszáma is 1960/61-ben volt a legmagasabb – azóta folyamatosan csökken. A tanári kar ezzel szemben 1990/91-ig folyamatosan nőtt, és akkor is inkább csak megtorpant, mint hogy igazi csökkenést

mutatna. A középiskolák esetében – mint jeleztük – a tanulói létszámban még nem állt be csökkenés, azonban a növekedés üteme 1980/81 óta folyamatosan csökken. A felsőoktatásban hasonló, csak késleltetett és kisebb arányú növekedési ütem csökkenés figyelhető meg. E két (oktatói és tanulói/hallgatói) változások eredője a következő képet mutatja:

Egy oktatóra jutó tanulók/hallgatók arányának alakulása

	1930/31	1960/61	1980/81	1990/91	2000/01	2003/04
Általános iskola	58	25,5	15	12,2	10,7	10,2
Gimn. + Szakk.	14,5	27,5	21,6	15,7	14,8	13,8
Felsőoktatás	16	8,0	7,3	6,3	13,0	17,2
Jogászképzés	54,7	18,4	20,0	12,0	22,4	32,6

Eszerint a felsőoktatásban a kép a háború előtti arányhoz jutott vissza, csak éppen ellenkező irányú kitérő után: a felsőszintű elitképzés lehetőségeit biztosító arányok gyors felszámolásával a rendszerváltás után. Ezt a folyamatot élük meg úgy a felsőoktatás oktatói, mint eltömegesedést és az azzal járó színvonalcsökkenést; és ennek orvoslására vagy legalábbis kezelésére ajánlják a bolognai folyamatot. Mondhatjuk persze, hogy az alsóbb képzési szintekkel szemben a felsőoktatás hallgatóinak jelentős része (2003-ban 44%-a) levelező tagozatra jár, ami jóval kisebb terhet ró az oktatókra, és ez a háború előtti állapotoktól is megkülönbözteti a mai helyzetet. Ez a teher azonban korántsem jelen-

téktelen; a vizsgateher pedig a teljes hallgatói számhoz igazodik. Csak nappali tagozatosokkal számolva mindenestre az egy oktatóra jutó hallgatók száma 2003-ban 8,8 – ami pedig alig kedvezőbb az általános iskolákénál.

Az oktatási helyzetképet a végső kimenet: az oklevelet szerzettek száma teszi teljessé. Minél kisebb a selekció, annál nagyobb számban kerülnek a felsőoktatás falain belülre olyanok, akiknek a képességei nem teszik lehetővé az oklevél megszerzését, azaz annál nagyobb lesz a lemorzsolódás. Ezt a hallgatói létszámnál kisebb mértékben növekedő oklevelek száma jelzi. Nézzük először az oklevelek abszolút számát:

Oklevelet szerzettek száma

	1960	1980	1990	2000	2001	2002	2003
Felsőoktatás	5.628	26.863	24.103	46.978	47.536	50.505	52.812
Jogászképzés	603	899	1.157	2.594	3.309	3.549	3.839

Vessük ezt egybe az adott év összes hallgatójának százalékában kifejezett oklevelekkel:

Oklevelet szerzettek aránya az összes hallgatóhoz képest (%)

	1960/61	1980/81	1990/91	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04
Felsőoktatás	12,6	26,6	22,2	15,9	15,2	13,7	12,9
Jogászképzés	15,8	19,3	19,5	11,8	18,8	19,8	20,9

Az 1960-ban kiadott oklevelek alacsony számában és arányában nyilvánvalóan 1956 következményét diagnosztizálhatjuk.¹⁴ Ennek elültével a felsőoktatás egészében két szakasz különül el: az 1980-at követő két évtized (nem megtörve a rendszerváltás által) és a 2000 utáni időszak. A jogi-igazgatásban az oklevelek száma a rendszerváltással ugrott meg (1990-ről 2000-re 124,2%-kal), egyébként tartósan egyenletes növekedést mutat; másrészt a hallgatók számához képest a kiadott oklevelek aránya még ennél is kiegyenlítettebb: a hallgatók 1/5-ét

teszi ki. Minthogy a hallgatók száma 5 évfolyamot fog át, ez azt jelenti, hogy az egyes évfolyamok jelentős végleges lemorzsolódás nélkül jutnak el a végzésig; ez a helyzet várhatóan a (most a harmadik évfolyamánál járó) kredit-rendszerrel fog megváltozni, amennyiben attól a képzési idő megnövekedése és a képzésben részt vevő hallgatók számának feltorlódása várható.

A jogi-igazgatási oklevelek összes számának alakulása az egyes képzőhelyeken kibocsátott oklevelek összegeként áll elő:

Oklevelet szerzettek száma jogi-igazgatási képzési helyenként¹⁵

	1960	1980	1990	2000	2001	2002	2003
Áll.ig.	-	-	416	713	745	773	649
DE	-	-	-	-	94	173	236
ELTE	326	474	251	629	565	756	819
ME	-	-	172	373	386	403	338
PTE	91	170	142	244	527	476	570
SZTE	76	255	176	305	594	408	653
KGE	-	-	-	-	-	-	105
PPKE	-	-	-	330	398	560	469
ÖSSZESEN	493	899	1.157	2.594	3.309	3.549	3.839

A növekedés egyik kiváltója a képzési helyek számának növekedése, ami nyilvánvalóan az egyes városok (régiók) és egyházak érdekvégyesítési képességének függvénye – nem sok köze van a társadalom által támogatott képzési igényekhez. Ennyi képzési hely ekkora országban nyilvánvalóan szükségtelenül sok. A másik növekedési tényező a hallgatói (oklevelet szerző)

létszám növekedése – bár ennek csak egy része jelent jogi diplomát; a másik (kisebb, de egyre növekvő) része igazgatási (főiskolai/bachelor) oklevelet jelent.

Végül az elért és gyakran még tovább növelni kívánt hallgatói létszám képzésének személyi infrastrukturális feltételei állapotáról tájékoztat a hallgatók és oktatók arányszáma:

Jogi-igazgatási képzőhelyek: hallgatók és oktatók száma és aránya 2002¹⁶

	Napp.	Esti	Lev.	Posztgr.	Σ hallg.	Σ okt.	Σ hallg./oktató	Napp.hallg./okt.
BKE Áll.ig.	757	616	1.669	417	3.459	63	54,9	12,0
DE	761	0	627	50	1.438	42	34,2	18,1
ELTE	2.545	409	2.344	1.491	6.789	140	48,5	18,2
ME	906	0	1.592	378	2.876	63	45,6	14,4
PTE	1.313	0	2.518	783	4.614	76	60,7	17,3
SZTE	1.410	0	2.420	159	3.989	63	63,3	22,4
KGE	690	0	0	0	690	37	18,6	18,7
PPKE	1.594	396	1.318	489	3.797	81	46,9	19,7
ÖSSZESEN	9.976	1.421	12.488	3.767	27.652	565	48,9	17,7

E számok azt mutatják, hogy a jogászképzés a képzéssel szembeni társadalmi igényeken kívüli, attól idegen hatások alatt is formálódik. E hatások végső forrása a kormányzati politika, amely egyrészt parkoló pályát keres egyébként munkanélküli fiatalok tömegeinek; amely úgy gondolja az Európához és a világhoz való felzárkózást biztosítani vagy legalábbis igazolni, hogy reprodukál egyes mutatókat, így a beiskolázási arányt is; amely nem biztosít erőforrást a megnövekedett létszám

képzéséhez (személyi és tárgyi infrastruktúrájához), és az intézményeket arra biztatja, készíti, hogy saját bevételből egészítsék azt ki; és amely partikuláris érdekeknek és lobbizásnak engedve pillanatnyi megfontolásokból utat enged indokolatlan növekedési vagy szaporodási törekvéseknek is.

Mi ennek a következménye a jogászképzés társadalmi funkciójára? Attól nyilvánvalóan külső, idegen funkciót teljesít, azonban nem marad hatás nélkül az eredeti funk-

ció mikénti teljesítésére. Ez a hatás azonban negatív: a hallgatói létszám viharosan gyors felduzzadása felkészületlenül érte a jogászképzést is. Egyrészt nem tudott újfajta viszonyt kialakítani az egyre nagyobb számban megjelenő, hagyományos standardokhoz képest kétes alkalmasságú hallgatókhoz. A bolognai modellben rejlő azon lehetőséget elvetette, hogy a „*master*” szintre koncentrálja eddigi követelményeit, és a „*bachelor*” szinten kezelje a felhígult hallgatótságot. Így viszont maradt a régi reflex: a szelektálás – azonban az erre a sorsra ítélt hallgatók a kredit-rendszer kínálta lehetőségekkel élve évekig elnyújthatják kihullásuk folyamatát, és eközben arra is nő az esélyük, hogy mégiscsak sikerüljön begyűjteni az előírt vizsgákat. Amit már a jogászképzés radikális átalakítása nélkül is meg lehetne tenni, az a felzárkóztatás feladatának az oktatási program részévé tétele volna.

Másrészt alkalmatlan volt és az is maradt az infrastruktúra (személyi és tárgyi értelemben egyaránt) az így megnőtt hallgatói létszám befogadására. A kredit-rendszer éppen erre jött létre a II. világháború utáni Egyesült Államokban: gyorsan felvenni a visszatért katonákat és

a hirtelen beáramló nőket úgy, hogy a kötött pálya helyett hagyjuk szétterülni őket több évfolyamon. A jogászképzés azonban erre – az ismeretek feszes egymásra épülése, egymásra következése folytán – nem alkalmas (az Egyesült Államokban sem). A következmény a képzési struktúra szétzilálódása, az infrastruktúra alkalmatlanná és a képzés kontrollálatlanná válása. Kétséges, hogy racionális volna-e a szinte magától adódó követelés: fejlesszék fel úgy az infrastruktúrát (oktatói létszámot, tantermeket stb.), hogy be tudja fogadni a felduzzadt hallgatótságot – kétséges, hiszen láthattuk, hogy nem is olyan sokára e létszám visszahúzóására számíthatunk, amit – ezt is láthattuk, – az infrastruktúra nem szívesen követ. Az együttes következmény a kibocsátott végzősök egy részére mindenképpen kiterjedő színvonalcsökkenés. Egyre kevésbé képes a felsőoktatás arra, amit modern viszonyok között elvárnak tőle: hogy képes legyen garantálni szabványosított, csereszabatos ismeretek és készségek meglétét kibocsátott hallgatóiban. És akkor az ismeretek és készségek mibenlétéről még nem is beszéltünk.

Jegyzetek

- * Részlet az Amalissimus – A legszeretreméltóbbak egyike, Lass Sándor emlékkönyv (Szerk. Szabadjalvi József), Debrecen, DE ÁJK, 2005 c. könyvben megjelent értekezéséből.
- ¹ Szabó Miklós: A jogászképzés társadalmi funkcióiról, (Borsodi Szemle, 1985/2, 38–48. pp.)
- ² A jogtudományi végzettségűek demográfiai és foglalkozási jellemzői. (Bp., KSH, 1981.)
- ³ A most használatos besorolási kategória a „foglalkozási főcsoport”: törvényhozók, igazgatási, érdekképviseleti vezetők, gazdasági vezetők; felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozásúak; egyéb, felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozásúak; irodai, ügyviteli (ügyfélforgalmi) jellegű foglalkozásúak; szolgáltatási jellegű foglalkozásúak; mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozásúak; ipari és építőipari foglalkozásúak; gépkezelők, összeszerelők, járművezetők; szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozásúak; fegyveres szervek foglalkozásaiban dolgozók. A mi céljainkhoz ezek nemigen vezetnek el; de a „nemzetgazdasági ágak” sem, mint pl. a „közszolgálati jellegű ágak”: közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás; oktatás; egészségügyi, szociális ellátás.
- ⁴ Pl. az alább idézett Munkaügyi adattár nem tud „értékelhető” adatot az ügyvédek vagy közjegyzők számáraól.
- ⁵ Lásd ehhez: Világhy Miklós: A jogász hivatás problémája, (Valóság, 1978/2)
- ⁶ Megjegyzendő, hogy már a XVIII. század végén legalább 6.000-et tett ki az ügyvédi címet viselők száma. Ez azonban felőlelte az igazságszolgáltatásban és a központi igazgatásban dolgozó jogászokat is, hiszen az ügyvédi oklevél ekkor a szaktudás általánosabb érvényű igazolására szolgált. Kifejezetten ügyvédként kb. 600-an dolgoztak; de az 1840-es évekre ez a szám is már 4.000 fölé emelkedett. V. ö.: Vörös Károly: A modern értelmiség kezdetei Magyarországon, (Valóság, 1975/10).
- ⁷ Az ügyvédek száma 1990-ben is még 2.247 fővel fordult; 1980-at 100%-nak véve a növekedés 2001-re 434%. Csupán az érdekesség miatt érdemes összehasonlítani ezt a számot néhány más foglalkozás létszámának alakulásával ugyanazon időszakban: informatikai foglalkozású 206,3%; bolti eladó 197,7%; kozmetikus 176,4%; mérnök 142,7%; fel-

szolgáló 142,2%; kőműves 47,2%; növénytermesztő 19,7%; gyors- és gépiró 7,7%; vágár és segédvágár 7,3%.

- ⁸ Az 1980. évi népszámlálás adatai. 34. köt. 2.23. tábla, 542–545. pp. Közülük 1.014 a kérdéses jelentésű „jogász” munkakört tölt be, de akad néhány „egészségügyi” (24) és „természettudományi” (5) foglalkozású is.
- ⁹ A mélypont 1952/53 volt 1.699 joghallgatóval és 134 diplomával. A statisztikai évkönyvek tanúsága szerint a jogi karokra felvettek aránya 1970-ben 18,7%; 1980-ban 23,3%; 1990-ben 27,8% volt. A '90-es évektől a jelentkezők 30% körüli része nyer felvételt; ha pedig az első helyes jelentkezéseket tekintjük, ez a rész 40% körül szór. Más kérdés, hogy e (látszólag) változatlan arány jóval nagyobb (jelentkezett és felvett) hallgatói számra vetítve értendő, ami sokkal kisebb mértékű szelekciót és sokkal tágabbra nyitott kapukat jelent. Ugyanez az arány a felsőoktatás egészében jóval nagyobb: az 1990-es 36% 2000-ben 56%-ra nőtt, és azóta 60%-nál tart. (Statisztikai tájékoztató. Felsőoktatás. 2003/2004. 6. p.)
- ¹⁰ Oktatási Minisztérium statisztikai tájékoztató – Oktatási évkönyv. 2003/04. (Bp., 2004. 16. p.)
- ¹¹ A táblázat nem azt mutatja, hogy egy generációból hány % lép a magasabb és magasabb iskolába, hanem hogy egy kiválasztott évben hogyan oszlott meg a tanulók/hallgatók száma az egyes szintek között!
- ¹² Ha az adott generációból ma jellemző 40% körüli beiskolázással számolunk, akkor ez kb. 43.000-es felvételi számot – a mai 1/3-át – jelenti, ami persze növelhető a beiratkozási formák és arányok bővítésével, de nem drámai mértékben.
- ¹³ Oktatási Minisztérium statisztikai tájékoztató – Oktatási évkönyv. 2003/04. (Bp., 2004. 20. p.)
- ¹⁴ Az 1961/62-es tanévben a jogi karokon pl. összesen 6 (!) nappalis diplomát adtak ki; az ELTE-n 208 esti, és a három jogi karon összesen 271 levelező tagozatos (akkori elnevezéssel: „funkcionárius”) oklevél született.
- ¹⁵ A statisztikai évkönyvek adatai. A győri SZIE az ELTE számai között szerepel.
- ¹⁶ Oktatási Minisztérium statisztikai tájékoztató – Felsőoktatás. 2002/03. (Bp., 2003.) A győri Széchenyi István Egyetem még felfutó képzés; itt nem jelenik meg.